



BAKÓ ZSIGMOND
Hazatérő múlt – A Torontói Magyar Ház gyűjteménye

„Mind a múltból érkezünk. Ott alakul ki a ma valósága. Csak akkor érthetjük meg a jelent, ha ismerjük a múltat.”¹ Az idézetet is alapul véve kijelenthető, hogy a múlt állandó kölcsönhatásban van az emlékezettel, tehát permanensen fejt ki hatását. E mozgás kiváltójaként, egyben a nemzeti múlt meghatározó részeként szerepel a jelen tanulmányban vizsgált Torontói Magyar Ház gyűjteménye is. Ez az irategyüttes a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkársága által vezetett, szakmailag az Országos Széchényi Könyvtár által koordinált Mikes Kelemen Program² révén került 2016-ban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába.³ Feldolgozása a beérkezést követően azonnal megkezdődött, és az emlékezetre is elkezdte kifejteni hatását. Ennek következő lépéscsofokaként állnak az olvasók, kutatók előtt a Magyar Ház gyűjteményével, az 1956-os emlékezettel,⁴ és a kanadai magyar diaszpórákban élő személyekkel foglalkozó tanulmányok.⁵ Jelen tanulmány egyik legfőbb célja, hogy betekintést nyújtson a beérkezett gyűjtemény felépítésébe, forrásértékébe és ezáltal kiindulási alapot szolgáltatson a későbbi kutatásokhoz. A tanulmány első része az iratképző kinti magyar közösséget mint diaszpóra fogja elemezni, majd ezt követi a Torontói Magyar Ház rövid történetének áttekintése, végül az iratanyag bemutatására kerül sor.

¹ Bódi Attila: *Lázadni veletek akartam*. Bp., 2017. 113.

² A Mikes Kelemen Programot 2013 októberében fogadta el a Magyar Diaszpóra Tanács, és 2014. január 1-től kezdte el működését. A Program célja a tengerentúli magyar vonatkozású (hungarika) anyagok összegyűjtése, Magyarországra szállítása.

³ Arany Krisztina: *Levéltári iratajándékozások a Mikes Kelemen Program keretében – a levéltári koordináció első évének tapasztalatai*, In: *Hazatérő emlékeink – Tanulmányok a Julianus és Mikes Kelemen Programról*. (Szerk. Gárdonyi Géza–Borus Judit) Bp., 2016. 15–22. (Kézirat gyanánt)

⁴ Id. *Sárhegyi Tamás*: 1956 emlékezete Kanadában: A forradalommal összefüggő iratanyag a Torontói Magyar Ház archívumában című tanulmányát jelen füzetben.

⁵ Id. *Kurecskó Mihály*: Kovrig Béla élete személyes iratai tükrében, *Szabó Dorottya*: „Modernkori párhuzamos életrajzok” – Az emigráns lét kettősége Lendvai-Zwickl Jenő és Sujánszky Jenő irathagyatéka tükrében című tanulmányát jelen füzetben.

A magyar diaszpóra

A tanulmány első fejezetében a diaszpóra definíciója által szolgáltatott keretek között fogom vizsgálni a Kanadában élő magyar közösséget, majd az idegen társadalmon belüli nyelvi, kulturális, vallási, etnikai különállásának főbb pontjaira is kitérek. Kiindulásként tehát egy fogalommagyarázatra és egy szemiotikai elemzésre van szükség, melyet Gászó Dániel tanulmánya alapján fogok használni dolgozatomban.⁶ A kulturális antropológus a 2016. évben megjelent tudományos értekezésében egy következetesen kialakított definíciót alkotott a diaszpóra fogalom tisztázására, mely – ahogy motívójában is szerepel – „hasznos gondolati tájékoztatást illetve újratájékozódást” tesz lehetővé a téma kutatóinak.⁷ Az etimológiai elemzésből kiindulva kijelenthető, hogy a diaszpóra kifejezés esetében egy magyarázó fogalommal találkozunk, a görög eredetű ’diasporá’ szó magyar megfelelője a szétszóródás, magvetés, amely a valós jelenség megjelölésére szolgál. A fogalmat kezdetben a vallásukban megkülönböztethető csoportok megjelölésére használták, majd tudománnyá való kiteljesedése az 1960-as évekre tehető. Ma leegyszerűsített formában, a hazájukat kényszer hatásra elhagyó, új társadalmi rétegben etnikailag, nemzetileg, kulturálisan elkülönülő csoportok megjelölésére is használják. A fogalom árnyalása a Kanadában élő magyar diaszpóra tárgyalásánál lesz rögzítve, a meghatározásához szükséges kritériumok megtartása révén.⁸ Tehát a Kanadában élő magyar etnikumot a fenti értelemben egyértelműen diaszpóráként definiáljuk. Az itt élő magyarság az óhazán kívül integrálódott, de etnikailag, nemzetileg és kulturálisan különálló entitást képez Kanadán belül. A kijelentés bizonyításához azonban pontosan fel kell tárni azokat a tájékozódási pontokat, melyek által diaszpóráként definiálható e magyar közösség. Erre bizonysgot a Mikes Kelemen Programmal beérkező dokumentumok szolgáltatnak, melyek a már meglévő – a kanadai diaszpóráról alkotott – makrotörténeti ismereteinket, mikrotörténeti forrásokkal teszik teljessé, képet adva annak összetételéről,

⁶ Gászó Dániel: Egy definíció a diaszpórákutatók margójára. *Kisebbségkutatás*, 25 (2016) 7–33.

⁷ Gászó D.: i. m. 7.

⁸ Gászó D.: i. m. 7–11.

főbb attribútumairól. Az iratanyagban fellelhető hagyatékok és egyesületi iratanyagok tehát esszenciális építőelemek egy alulnézeti kutatásnak. A dokumentumok által feltárható a tudományban eddig csak – inkább felülnézetből ismert – csoportként kezelt kanadai diaszpóra önmeghatározása. A diaszpórakutatás menetét, és legújabb megállapításait követve, a tanulmányom a magyar diaszpóráközösségre nem csoportként, hanem kategóriaként fog tekinteni, és ebből a szemléletmódból fog következtetéseket levonni a később ebben a témában születő kutatások megalapozásához. A kategóriaként való megközelítéshez Roger Brubaker *Ethnicity without Groups* című tanulmányának tézise szolgáltatja az alapvetést, miszerint különbséget kell tenni csoportok és kategóriák között, hiszen a csoportként való meghatározás tulajdonképpen ellentmond a történelemtudományban kritériumként támasztott megismerésnek.⁹ Tehát a metodológia által a Kanadában meglévő magyar nemzet makrotörténeti értelmezési dimenziója mellé egy mikrotörténeti tartalmat is párosíthatunk a beérkezett dokumentumok feldolgozásának segítségével.¹⁰

A diaszpóráként való meghatározásnál fontos tényező a földrajzi elkülönülés, hogy e közösségek tagjai óshazájukból egy idegen országba emigráltak. Gázsó Dániel itt külön hangsúlyozza, hogy ezeknél az embereknél az emigrálás fontos pontját képezi a kollektív tudatnak.¹¹ A szülőháza elhagyásának emléke jól látható módon Lendvay-Zwickl Jenő életét vizsgáló tanulmányban is pontosan fel lett tárva. Lendvay iratanyaga – csatlakozva az emigráns magyar közösség dokumentumaihoz – szintén alátámasztja azt a tézist, miszerint az emigrálás egy új origóként, időszámításként értelmezhető az érintett személyeknél.¹² A hazájukat elhagyók élete ettől az eseménytől számítva két időbeli dimenzióra osztható: – emigrálás előttre és utánra.¹³ A kollektív tudatban tehát az emigráció identitásteremtő aspektusként is értelmezendő, és ezáltal csoportos szinten, vagyis az ebben részt vevő individuumok kollektív emlékezeteként is vizsgálendő. Összességében megállapítható, hogy a kényszer hatására való elvándorlás hoz létre egy olyan emlékezeti teljesítményt, mely az ebben részt vevőket egységgé, vagyis közösséggé formálja. A beérkezett dokumentumok vizsgálatával fel lehet tárni e sorsközösségek kollektív emlékezetét. Hol érhető nyomon

⁹ Rogers Brubaker által felvetett probléma a csoport irányából való megközelítésről: „This is what I will call »groupism,« by which I mean the tendency to take discrete, bounded groups as basic continuents of social life, analysis. I mean the tendency to treat ethnic groups, nations, and races as substantial entities to which interests and agency can be attributed.” *Rogers Brubaker: Ethnicity without Groups*. Cambridge, Massachusetts and London, 2006. 8.

¹⁰ „A nemzetek [...] kettős jelenségek: alapvetően felülről konstruálódnak, de nem érthetők meg csak akkor, ha alulról is megvizsgáljuk őket, azaz egyszerű emberek feltételezéseinek, reményeinek, szükségseinek, vágyainak és érdekeinek szempontjából, melyek nem szükségképpen nemzetiek és még kevésbé nacionalisták.” *Gázsó D.* i. m. 15. Vö.: *Eric J. Hobsbawm: Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990. 10.

¹¹ *Gázsó D.*: i. m. 17.

¹² *Id. Szabó D.*: i. m.

¹³ *Szabó Máttyás: A diaszpórakutatás korlátai és lehetőségei* In: *Tanulmányok a diaszpóráról* (Szerk. Kovács Nóra.) Bp., 2005. 26. <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/514.pdf> (Utolsó megnyitás: 2016.09.12.)

az emigrációba kényszerültek közös emlékezetének origója? A kérdés megválaszolásához a migrációs eredetet kell részletes megvizsgálni. A migrációs eredetnél maga az elvándorlás eseménye a mérvadó az ezt átélte személyek emlékezetében, hiszen általuk válik az esemény kollektív produktummá. Ezt a gyakorlatban úgy lehet nyomon követni, hogy a hagyatékokban lévő személyes visszaemlékezések, illetve az emigrálás folyamatát érintő források feltárára kerülnek. A személyesen megélt nehézségek, hányadtatások, az erről szóló források töltik meg e kollektív tudatot tartalommal. Tehát az emigrálás eredete hasonló módon megtalálható lesz a személyes hagyatékokban, csak az esemény megélése lesz különböző. A diaszpóra közösségének vizsgálatánál azonban fontos, hogy különbséget tegyünk például a második világháborút követően kivándorlók és az 1956-os szabadságharc bukása után érkezők között, hiszen a különböző hullámok egy-egy diaszpóra esetében az eltérő kollektív emlékezet megjelenésében is megmutatkoznak.¹⁴ Összegzésül kijelenthető, hogy a migrációs eredet megfeleltethető az emigrálók kollektív emlékezetével, melynek vizsgálatával a magyar közösségeken belül a különböző kategóriák között is különbséget tudunk tenni.¹⁵

A diaszpóráként való meghatározásnak másik fontos ismérve az óhazával, illetve más – az óhazán kívül élő – magyar közösségekkel való kapcsolattartás. Az óhazával való nexusról számos dokumentum tanúskodik a Torontói Magyar Ház gyűjteményében. Itt elsősorban nem csak a levelezésekre kell gondolni, hanem az egyesületek belső jegyzőkönyveiben szereplő kulturális programtervezetekre, amik megvalósulásáról szóróanyagok, meghívók tanúskodnak. A programok előadói gyakran az óhazából érkező néptáncsoportok, zenészek, színészek, tudós emberek és énekesek voltak (mint például a The Budapest Clarinet Quartet, Tőkés László püspök, Bőjte Csaba ferences szerzetes, Hegedűs Endre zongoraművész, a Partiumi Keresztyén Egyetemi Kórus, Nagy Iboilya színművész, Krasznai Tamás színművész, Berecz András folklórkutató, népmesemondó, Vikidál Gyula, Hobó énekesek).¹⁶ Az ilyen eseményekre vonatkozó források legnagyobb számban a kulturális egyesületek levéltári sorozataiban lehet fellelni, név szerint az Ottawa Hungarian Community Center,¹⁷ vagy a Torontói Magyar Ház dokumentumai között.¹⁸ A diaszpóra magyarságáról fontos megjegyezni, hogy egy pillanatra sem hagyta figyelmen kívül az óhazai eseményeket. A személyi hagyatékokban lévő levelezésekből jól nyomon követhető egy-egy fontosabb magyarországi esemény diaszpóra emlékezetébe történő rögzülése, itt említhető akár 1956, vagy ha – államok feletti meghatározásban gondolkodunk – nemzeti szinten a későbbi romániai falurombolás is. A kint élő

¹⁴ Részletesen lásd. *Sárhegyi T.*: i. m.

¹⁵ *Gázsó D.*: i. m. 17–22.

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 2343 - II. - 12 - 1. tétel alatt található meghívók, szórólapok utalnak a Torontói Magyar Házba látogató magyar személyekről.

¹⁷ MNL OL - P 2343 - II. - 7. Ottawa Hungarian Community Center. A torontói magyar közösség emlékkönyve 1938–2011 – History of Toronto's Hungarian Community (Szerk. Dancs Rózsa) Torontó, 2012. 67–68, 160–162. <http://mek.oszk.hu/14500/14527/14527.pdf> (Utolsó megnyitás: 2017.10.18.)

¹⁸ MNL OL - P 2343 - II. - 12. Torontói Magyar Ház

magyarok esetében egyértelműen kijelenthető, hogy életük végéig felelősséget éreztek hazájuk és az ott élő emberek iránt. A torontói források ezen túl még arra is választ adnak, hogy milyen kapcsolatot ápolt a diaszpóra magyarsága más, szintén külföldre kényszerült magyar közösségekkel. Ez jól látható többek között a Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösségnél,¹⁹ melynek több országban volt megfelelő magyar képviselője, kisebb szervezete, illetve hasonló módon ide sorolható a Pax Romana is. A hazához fűződő – érzelmi eredetű személyes – kapcsolatra is található dokumentum, amire talán az egyik legjobb forrás maga a líra, példának okáért Kostya Sándor hagyatékában lévő honvágy című vers.²⁰ Ebben a műben a szerző saját lelki világát, a hazához fűződő lelki kötődését mutatja be, mely mikrotörténeti szinten fontos adaléka a feltárandó és elemzés alá vetendő források sorának. Az óhaza értelmezése a diaszpóra magyarság vonatkozásában több szempontból is értékes lehetőséget kínál. Ezek közül első sorban az identitásmegalapozó tartományt érdemes kutatni, mely természetéből adódóan örök érvényű marad a Magyarországról emigrált emberek számára, tehát törölhetetlen lesz életükből, emlékezetükből. Az individuumokat vizsgálat alá véve arra a következtetésre jutunk, hogy önmeghatározásuk gyökerei az óhazába nyúlnak vissza és őrződnek meg. Tehát azt látjuk, hogy ezen személyek megalapozó emlékezet, vagyis hagyományaik, szokásaik forrása Magyarországra lokalizálható. Ezzel párhuzamosan jelen van a tapasztalás által létrejövő, és folyamatosan mozgásban lévő biografikus emlékezet is. Ez utóbbi emlékezeti teljesítmény azonban hosszú távon nem gyakorolhat hatalmat a megalapozó emlékezet felett, csak annak kiegészítésül szolgálhat. Így tapasztalható a források tükrében, hogy maga az emigráció nem megalapozója az identitásnak, csupán kiegészítője. A nemzeti mivolt, a magyarságtudat eredője, pontos mibenléte a megalapozó emlékezet kutatása által fedhető fel, mely tulajdonképpen az önazonosság alapját szolgáltatja.²¹

Tanulmányomban végül a diaszpóra meghatározásának harmadik fő pontját vizsgálom, vagyis az emigrálók viszonyát a befogadó közösséghez. A kint lévő magyarság esetében pontos képet lehet alkotni arról, hogy milyen módon és mélységben illeszkedtek be az őket körülvevő társadalomba. A migrációt követően az emigrálók előtt két választás állt fenn: vagy megmaradnak gyökereiknél és csak integrálódnak az adott környezetbe, vagy teljes mértékben asszimilálódnak és úgy folytatják életüket. Az emigrációval kezdődő óhazán kívüli életnek és fejlődésnek az egyik legfontosabb kérdése tehát, hogy a befogadó társadalomba érkezők meg tudják-e tartani másságukat, etnikai, kulturális különállásukat?²² Többek között azért is tartom fontosnak a kérdés tisztázását, mert az emigrációval a szülőhazát elhagyó személyek kiszakadtak abból a környezetből, mely konstans módon biztosítani tudta identitásuk megtartásához szükséges eligazodási

pontokat. Tehát a szülőhazájuk, környezetük által biztosított emlékezeti kereteket egy új, idegen környezetre váltották, ahol ezek a kiigazodási pontok kezdetben nem voltak meg. Ez az a pont, ahol eldől, hogy a hazájukon kívülre szakadt egyének, tágabb értelemben – a migrációs eredet által összekovácsolódott – közösségek diaszpóráként, vagy asszimilálódtok csoportként tudnak-e működni. A kulturális különálláshoz, az etnikai határok fenntartásához ezeknek a közösségeknek meg kell erősödniük. A megerősödéshez viszont olyan teret kellett kialakítaniuk, melyben többek között folytatni tudták hagyományuk ápolását. Ez a tér biztosította a diaszpóra tagjai számára a kapcsolatot, és magát az emlékezet szempontjából fontos emlékezeti pontokat. Természetesen itt nem feltétlen konkrét fizikai terekre kell gondolnunk.²³ A torontói magyarságnak kulturális emlékezet módszertana szempontjából a legfontosabb ilyen tér a kultúrközpont, vagyis a Torontói Magyar Ház volt. A kultúrközpont megléte viszont nem jelentette azt, hogy ezek a közösségek ne integrálódtak volna az új társadalomba, pusztán annyit, hogy az integráció mellett sikerült etnikai és kulturális elkülönülésüket fenntartani. A diaszpórában élőknek a befogadó államtól csupán az volt az elvárásuk, hogy közösségük tagjai a megfelelő jogokban részesüljenek. Ez a jogegyenlőség biztosította azt a keretet, amelyben a közössége megfelelő módon tudott működni, és melyben megfelelő módon kiépíthette intézményrendszerét, kinti működésének legfőbb pilléreit.

A tanulmányomban fent felvázoltak is erősítik azt a megállapítást, miszerint a kanadai magyar közösség nem asszimilálódtok csoportként, így diaszpóráként kell meghatározni. A hazájukat elhagyó személyek életében – Lendvay-Zwickl Jenő példájából is kiindulva – az emigráció pillanata egyértelműen origóként, identitásteremtőként értelmezendő, aminek közösséghez való kötöttsége megteremtette azt a kollektív emlékezetet, amelyet migrációs eredetnek nevezünk. A befogadó társadalomba érkező magyar közösség olyan kategóriája szerepel a tanulmányomban, mely meg tudta teremteni azt a környezetet, melyben hagyományait, kultúráját ápolni tudta, és tudja a mai napig. Ezen a téren belül fontos szerepet töltek be a kulturális intézetek, különböző egyesületek, melyek bátyaként védtek e közösség attribútumait, a befogadó lakosságtól megkülönböztethető etnikai, kulturális különbségeit. A kanadai magyar diaszpóra esetében a dokumentumok tükrében jól látható, hogy más emigrációs csoportokkal, az óhazával is folyamatos kapcsolatban volt. Végezetül – a történelmi elemzés keretét elhagyva – feladatomnak érzem feltenni azt a kérdést, hogy vajon a kint élő magyar közösség meddig maradhat fenn diaszpóráként, meddig tud a saját keretei között különálló, kollektív emlékezeti közösségként működni? A kérdés feltevése azért is fontos, mert a kanadai magyar emigráció is egyre jobban veszít etnikai és kulturális különállását megtestesítő közösségéből – itt gondoljunk a vegyes házasságokra és a diaszpóra öregedő társadalmára –, amely magában hordozza azt a veszélyt, hogy a ma ismert kanadai diaszpóra idővel asszimilálódik az őt befogadó

¹⁹ MNL OL - P 2343 - II. - 5. Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösség (MKCSBK)

²⁰ MNL OL - P 2343 - I. - 8. Kostya Sándor hagyatéka

²¹ Jan Assmann: A kulturális emlékezet (Ford. Hidas Zoltán.) Bp., 2013. 53–54.

²² Gázó D.: i. m. 24.

²³ J. Assmann: i. m. Vö. Maurice Halbwachs: Das kollektive Gedächtnis. Stuttgart, 1967. 130.

társadalomba.²⁴ Tanulmányomban most a Torontói Magyar Ház történetét fogom vizsgálni egészen napjainkig.

A Torontói Magyar Ház rövid története

A Torontói Magyar Házat 1938-ban alapította a Kanadában élő magyarság. Létrehozásának céljai között szerepelt, hogy a kint élő közösségnek egy olyan teret biztosítson, melyen belül meg tudja szervezni találkozóit, ápolni tudja kultúráját, és ezáltal felépítheti diaszpóráközösségének alapjait. A szándék megvalósítására 1942-ben már egy közösségi házat is sikerült megvásárolni, ami a College Street 245. alatt volt megtalálható. A Ház első vezetőségének alakulólésére, az igazgatóság megválasztására 1939. május 1-én került sor. Az egyesület megalapítása sok nehézségbe ütközött, mivel magának az intézménynek az volt a feladata, hogy a kint élő magyarságot összefogja, amihez az összes magyar egyesületre szüksége volt. Sajnálatos módon a kooperációt nem tudták megvalósítani, és több szervezet önhibáján kívül kimaradt az összefogásból. A kimaradt egyesületek tiltakozásba kezdtek, majd nyilvános kiáltványban kijelentették, hogy a Magyar Ház jogtalan mozgalomként van jelen Torontóban.²⁵ A források tanúsítják, hogy a Magyar Ház életének kezdeti szakasza sok nehézséget rejtett magában. A diaszpóra közössége viszont továbbra is szükségét érezte egy közös tér kialakításának, amely akarat eredményeként végül 1945. december 14-én hivatalos kanadai intézményként a hatóság bejegyezte a Torontói Magyar Házat. A magyar közösség létszáma közben folyamatosan emelkedett, mely az ismétlődő emigrációs hullámokkal magyarázható. Az 1945-ös esztendő követően két jelentősebb migrációs hullám volt – a második világháború utáni, amit kiegészített egy kisebb, 1947-es emigráció,²⁶ majd az 1956-os forradalom, szabadságharc bukása után

bekövetkező,²⁷ 1957 tavaszáig tartó kivándorlás.²⁸ Ebből adódóan a Torontói Magyar Ház egyre fontosabb szerepet töltött be a kanadai diaszpóra mindennapi életében, mely a megszorodó kulturális programjaiban is mérhető volt. A vezetőség 1974. március 28-i közgyűlésén – látva a kanadai magyar közösség bővülését, igényeit – elhatározta, hogy a meglévő kis épületet egy nagyobb létesítményre cseréli, melynek kiválasztására szakértői gárdát hozott létre. Ebben az évben az egyesület nevet is változtatott, és szeptember 16-tól Hungarian Canadian Cultural Center (Hungarian House) néven működött tovább.²⁹ Az új épület megvételéhez szükséges összeg előteremtéséhez egy öt főből álló Gyűjtési Bizottságot hoztak létre, mely első felhívásában adományozásra kérte a kinti közösséget. Végül a régi épület eladásából és az adományokból sikerült 650 000 dollárért megvásárolniuk a St. Clair Avenue West 840. szám alatt található új épületet.³⁰ Az építvány megvétele után a kinti diaszpóráközösség megújult erővel folytatta kulturális programjainak szervezését, és kezdte meg a közösség igényei szerint az új központ átalakítását. A magyarság aktivitása – a dokumentumok tükrében – kézzelfogható volt: Kay Lajos életnagyságú festménnyel díszítette az Árpád Hallt, 1975-ben megszervezték a Magyar Iskolát és tizennégy év közötti gyerekeknek, és még ebben az évben beköltözött a Krónika nevű folyóirat az épület falai közé. Az új létesítmény volt a „szabad világ” legnagyobb magyar kulturális központja,³¹ melyben a diaszpóra közössége biztosította hagyományának, kultúrájának ápolását.³² A Torontói Magyar Ház egyesületi iratanyagában több, kulturális és

²⁴ Gzásó Dániel tanulmányában a következőképpen foglalja össze a kérdést: „Hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy migrációs eredetű közösségről kiderüljön, vajon képes-e az öt körülvevő társadalomba beilleszkedni, etnikai határait megtartani, valamint a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyát továbbadni egyik generációról a másikra. A diaszpóralét lényegében egy hosszú távú, long durée jelenség, melyet az »idegenben élés« tartóssága jellemez. Következésképpen a diaszpóra egyik legmeghatározóbb kritériuma az idő faktora.” *Gzásó D.*: i. m. 25. Vö. *Gérard Chaliand– Jean-Pierre Rageau*: Atlas des diasporas. Paris, 1991.; *Fejős Zoltán*: Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: *Tanulmányok a diaszpóráról* (Szerk. Kovács Nóra.) Bp., 2005. 9–24.; *Rogers Brubaker*: ‘diaspora’ diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28 (2005) 3.

²⁵ A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 17–18.

²⁶ Ez utóbbi ’47-es hullám akkor következett be, amikor a demokratikus átmenet hirdetői számára világgóssá vált, hogy Magyarországon a – Moszkvából megrendezett – kommunista hatalomátvétel passzív szereplői, és a továbbiakban nem kívánatos személynek minősülnek.

²⁷ MNL OL - P 2343 - II. - 12. - 2. tételben megtalálható publikáció. *Susan Papp-Zubrits*: The Hungarian Community of Toronto – Over 50 Years of Change. *Krónika*, 1984. március. 30–33.: A magyar forradalom és szabadságharc bukását követően több mint 41.000 magyar érkezett Kanadába. Összehasonlításként érdemes kitérni az 1931-es kanadai népszámlálási adatokra. Ebben az évben Torontóban 1 354 fő vallotta magát magyarnak, és ez a város volt a második legnagyobb magyar populációval rendelkező település Kanadában. Torontónál csak Hamilton volt nagyobb, ahol nagyjából kétszer több magyar élt.

²⁸ Részletesen ld. *Bába Szilvia*: Magyar identitás a tengerentúli diaszpórában (Doktori disszertáció). Pécs 2015. 36–39. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/babaszilvia.pdf> (Utolsó megnyitás: 2017.09.21.); *Borbándi Gyula*: A magyar emigráció életrajza 1945–1989. Bp. 2006. 775. <http://www.mek.oszk.hu/03400/03472/03472.doc> (Utolsó megnyitás: 2017.09.21.).

²⁹ MNL OL - P 2343 - II. - 12. - 2. tétel tartalmazza a Torontói Magyar Ház névváltoztatására vonatkozó hiteles dokumentum másolatát.

³⁰ MNL OL - P 2343 - II. - 12. - 1. tétel „A Torontói Magyar Ház Építőbizottsága jelenti” című szórólapon történő felhívás. „...Toronto magyarsága számban erősen felduzzadt és a College Street-i ház már kicsi. Elérkezett az ideje, hogy a számban és erejében megnövekedett torontói magyarság nagyobb, díszesebb és megfelelőbb központot teremtsen.(...) a torontói magyar egyházi és egyesületi élet vezetői arra kérjük a torontói és környéki magyarságot: legyen áldozatkész, tegye lehetővé az új Magyar Központ megvételét. Küldje be adományát az alábbi címre...”

³¹ MNL OL - P 2343 - II. - 12. Dr. *Kovács István*: Magyar Kultúrközpont Kanadában. *Nemzetőr*, (1974). 9.

³² A Torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 29. közli a következő publikációt: *Vitrovizsky László*: Karaván ’75. *Krónika*, (1975. szeptember) 5.: „A Magyar Kultúrközpont impozáns épületének falai mögött sokkal, de sokkal több a férőhely, mint a régi magyar házban. S ami még ennél is többet jelent: e falak mögött az egyik legfontosabb feladatnak a magyar nyelv, a népművészet, hagyományaink ápolását, fenntartását és terjesztését tartják...”

tudományos programot hirdető szórólappal és újságkivágattal található. Ezekből a forrásokból tudjuk pontosan, hogy a központba látogatók, vagy előadók sorában voltak többek között Teller Ede, Sütő András vagy Wass Albert. A házban nagyobb bálakat is szerveztek, mint például a Kodály Együttes rendezésében létrejövő „Kodály Bált”, vagy az Árpád-napi vacsora és táncestet.³³ 1977-ben a Magyar Házban megalapították a térség magyarságának legjelentősebb könyvtárát is, ami az oda kerülő gyűjtemény tulajdonosáról, Dr. Halász Jánosról kapta nevét. A könyvtár mellett a kultúrközpontban rendezkedett be a Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma is 1985-ben.³⁴ A múzeumban kiállított értékes gyűjteményt korábban – az emigráció jeles személye – vitéz Szathmáry Károly őrizte. Az ő tulajdonából kerültek az anyagok először a Magyar Házba, majd később két részre válva: a tárgyi források – Dr. Szakály Sándor közbenjárásának köszönhetően – a Hadtörténeti Múzeumba, míg az írott források a Mikes Kelemen Programban gyűjtése nyomán az Országos Levéltárba.³⁵ A Magyar Ház jól példázott növekedése azonban egyre nagyobb összeget emésztett fel, amely következményeként az egyesület 1984-ben kénytelen volt szervezeti formáját nonprofitól jótékonyossági szervezetté változtatni. Az anyagi problémák azonban ezzel a lépéssel sem oldódtak meg, mivel az egyesület közben több olyan adományozót veszített, akik nélkül bevétele is jelentősen megcsappant. Igaz, a Magyar Háznak 1988-ig sikerült befizetnie adósságát, de a 90-es években – a megfelelő működés fenntartása miatt – újabb tartozás felhalmozására kényszerült, mely 1993-ban 90 000 dollárra volt tehető. A megújulás, és az anyagi javak rendbetétele egy új vezetés megválasztásával, 1998-ban történt. A Magyar Ház 2001-ig újra veszteségmentesen üzemelhetett.³⁶ Ekkor már a *Krónika* helyett egy kevésbé reprezentatív havilap, az *Értesítő* jelent meg a kulturális központ gondozásában. A 2002-ben a pénzügyi hiány újra emelkedett, és egy éven belül elérte a 15 000 dollárt. Ebben a helyzetben a Magyar Ház vezetősége újra a magyar közösségtől várta a segítséget adomány formájában. A gyűjtésből befolyt kevés pénz azonban rávilágította arra, hogy a St. Clair Avenue West 840. szám alatt található épület nem fenntartható, így azt el kell adni.³⁷ A létesítmény azonban nem talált vevőre és továbbra is

a diaszpóra magyarságának szolgálatában állt. A kulturális központ 2000-es évek első felét követő történetének feltáráshoz az elnöki beszámolókra kell támaszkodni. A 2007-es esztendő végén keletkezett vezetői összefoglalóból ismeretes például, hogy a magyar diaszpórák közössége egyre jobban meggyengült. Vaski Gábor elnöki beszámolójában kijelenti, hogy a Magyar Ház kizárt tagjait vissza kell hívni az egyesületbe. Vaski indoklása a következő volt: „a legfontosabb annak hangsúlyozása, hogy a csökkenő és egyre idősödő létszámú magyarság körében már nincs idő marakodásra és az egymásra mutogatásra, mert a végén azt vesszük észre, hogy nem maradt magyar aki összetarthatná a közösséget és összetartozna.”³⁸ Az új generáció egyre jobban ki volt – és a mai napig ki van – téve a beolvadás, vagyis az asszimiláció veszélyének. Ez akkor és most is a kanadai magyar közösség diaszpóráként való működésének végét jelentené. A 2009-es elnöki beszámolóból jól látható, hogy a Magyar Ház „mind anyagi, mind erkölcsi értelemben a csőd szélén állt.”³⁹ Ha a forrás hiteles, akkor kétségtelen, hogy a kultúrközpontnak ez volt a legsötétebb időszaka. Az elnöki értesítő arról is beszámol, hogy az épülethez 1998 óta nem nyúltak hozzá. A haszthatatlan javításokat, felújításokat nem lehetett tovább halogatni, melyek 2009-ben meg is kezdődtek. A munkálatok az egyesület életében újra elindítottak egy ördögi kört, és pénzügyileg újra deficitet eredményeztek, ami megakadályozta a Magyar Ház nagyfokú renoválását. Ebből is egyértelműen látható volt a vezetőség számára, hogy az 1974-ben vásárolt Magyar Ház fenntartása nem sokáig folytatható.⁴⁰ A központ közgyűlése végül 2009-ben meggyőző fölényrel megszavazta, hogy a St. Clair Avenue West-en lévő épületet el kell adni, és helyette egy másik új kulturális központot kell vásárolni. Az épületet végül csak 2011. december 12-én sikerült eladni, amivel párhuzamosan megkezdődött az új létesítmény felépítéséhez megfelelő ingatlan keresése. Ez a keresés több mint másfél évet igényelt, és csak 2013 nyarán zárult sikeresen. A közösségnek megfelelő ingatlant végül az igazgatóság által kijelölt szakemberek a Bermondsey Road 32. szám alatt találták meg, amelyen 2015 januárjában – a kint élő magyarság közös összefogásával – megkezdődött az új Magyar Ház építése.⁴¹ A munkálatok viszonylag hamar, tíz hónapon belül befejeződtek, és október 24-én ünnepélyes keretek között átadták az új Magyar Házat a diaszpóra magyarságának.⁴² A Torontói Magyar Ház gyűjteményének 2011 és

³³ *Németh Enikő*: The Arany János Hungarian Week-end School. In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 47–48. Ezen kívül a Torontói Magyar Ház iratanyaga között megtalálható az Arany János Hétvégi Iskola tájékoztatója MNL OL - P 2343 - II. - 12. - 1. tétel.

³⁴ A múzeum működése kapcsán ld. MNL OL - P 2343 - II. - 13. A Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma.

³⁵ A Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeumáról ld. *Jordán Emőke*: Hungarológia a Magyar Házban. In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 73–75., és MNL OL - P 2343 - II. - 13. A Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma.

³⁶ A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 41–42. közli a 2002-es Értesítőben megjelenő március 15-i megemlékezésen elhangzó elnöki beszéd szövegét: *Gaál Csaba*: Elnöki beszéd – 2002. Március 17. Gaál Csaba elnök beszédében 1999-ről is veszteséges évként emlékszik meg: „De a Ház immár 1999 óta ismét fekete tintával jegyzi a bankkönyvét. Mint a „rég jó időkben”. (...) A Ház azonban olyan, mint egy éhes ember, etetni kell, ruháztatni kell, melyhez pénz szükséges.”

³⁷ *Bozóky Barna*: 70 Years in a Nutshell. *Kaleidoszkóp*, 3 (2008) 5. In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 3–4.

³⁸ *Vaski Gábor*: Elnöki beszámoló – Merre Tovább, Kultúrközpont? Értesítő, 1 (2007). In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 95–97.

³⁹ *Vaski Gábor*: Békés boldog karácsonyt és sikerekben gazdag esztendőt! Értesítő, 1 (2008) 3. 137. In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 160–162.

⁴⁰ *Vaski Gábor*: Békés boldog karácsonyt és sikerekben gazdag esztendőt! Értesítő, 1 (2008) 3. In: A torontói magyar közösség emlékkönyve i. m. 160–162.

⁴¹ Összefoglaló a Magyar Ház vezetőségének négy éves munkájáról. <http://www.hccc.org/articles.php?id=15053&archived=1> (Utolsó megnyitás: 2017.09.20.)

⁴² Kanadai Magyar TV (KMTV) 2015. október 31-i adása. Forrás: Youtube.com (Utolsó megnyitás: 2017.09.20.); A videó elérhető a Kanadai Magyar Kultúrközpont honlapján is: <http://www.hccc.org/articles.php?id=14982&archived=1> (Utolsó megnyitás: 2017.09.20.)

2015 közötti őrzési helyéről sajnos nem találtam semmi forrást. 2015-től a Magyar Ház iratanyagát is a Bermondsey Road 32-es szám alatt őrizték, amely a Mikes Kelemen Program keretében került haza Magyarországra.

A gyűjtemény szerkezete

A Torontói Magyar Ház gyűjteménye 2016. május 11-én érkezett be a Mikes Kelemen Program központi raktárából az Országos Levéltár Bécsi kapu téri épületébe. A 104 dobozból álló irategyüttesről ekkor még a levéltár munkatársai nem rendelkeztek megfelelő ismerettel, így elengedhetetlen volt a gyűjtemény előzetes feltárása. A feltárás eredményeként a levéltárosok azt a következő megállapítást vonták le, hogy az összetartozó iratanyag a Torontói Magyar Ház gyűjteménye, melyen belül négy nagyobb egységet különítettek el: személyi hagyatékokat, egyesületi iratokat, tartományok, városok szerint rendezett dokumentumokat és gyűjteményeket.

A Torontói Magyar Ház legnagyobb egységét az egybe-vont személyi iratanyagok, gyűjtemények alkotják, amelyek 64 dobozt tesznek ki. Az archívum amerikai típusú levéltári dobozokban érkezett be, és a kinti struktúrát követve folderekbe – középszinten – rendezve veszi sorba az összetartozó dokumentumokat. A hagyatékok megkülönböztetésére a következő struktúrát alakították ki Kanadában. A személyi iratanyagok első dobozára, a „gdc/HC” előtag után rendszerint a hagyatéktulajdonosának teljes-, vagy vezetéknevét jegyezték fel, majd a későbbi raktári egységeknél már csak monogram jelezte az iratképzők kilétét. A „gdc/HC” feloldásához a levéltárosok elsődleges forrásként az interneten megtalálható publicisztikákra támaszkodtak.⁴³ Ebből kiderült, hogy az iratanyag nagyobb hányadát a kanadai magyar emigráció jeles személye, Demmer György rendezte. Ő a levéltárral korábban is kapcsolatban állt az NKA ITHAKA programnak köszönhetően. Az adatgyűjtés során kiderült, hogy a kanadai magyar diaszpóra iratanyagának megőrzését Demmer kezdetben az ottawai levéltártól remélte. A levéltár feltétele a dokumentumok átvétele kapcsán az volt, hogy azokat rendezetten, feldolgozva kell átadni. A magyar szellemi hagyatéktulajdonos érdekében ezt a feladatot vállalta magára és végezte el Demmer György. Az általa rendezett iratanyag teszi ki a Torontói gyűjtemény jelentős részét, és innen származik a gdc/HC jelölés is, vagyis a George Demmer Collection/Hungarica Canadiana. A feljebb leírt formában jelölték meg a hagyatékok sorában Kardos Talbot Béla hagyatékát is, akinél – a leírt metódust követve – az első dobozra kiírták a teljes nevet, majd a második raktári egységtől csak a „KTB” monogramot tüntették fel. A hagyatékokon belül általában három nagyobb egységet alakítottak ki, külön kezelve a személyi iratanyagokat (Personal Papers), a levelezést (Correspondence), és az iratanyaghoz szorosan kapcsolódó jegyzeteket, újságkivágatokat, egyéb dokumentumokat

(Clippings, Notes etc.). A felépítés tisztázásánál külön meg kell említeni az utolsó egységbe tartozó újságkivágatokat, vagyis Clippingeket. Az újságkivágatok ideális körülmények között nem minősülnek levéltári iratanyagoknak, azonban jelen helyzetben a Magyarországon lévő információhiány miatt indokolt megtartásuk. Ezek a kivágatok szervesen illeszkednek a levéltári dokumentumokhoz, és olyan kútfőknek minősülnek, amelyek nélkül elképzelhetetlen lenne egyes iratok kontextualizálása. A hagyatékok dokumentumai közé időnként egyesületi iratok is bekerültek, ami főleg abban az esetben volt jellemző, amikor a hagyatéktulajdonosa valamilyen pozíciót töltött be egy adott szervezetben. Az iratanyagot folderekben tárolták, tartalmukra címszavak, illetve az évrendezett iratanyag esetében évszámok utaltak. A gyűjteményeknél hasonló jelzetstruktúra figyelhető meg, mint a hagyatékoknál. A „gdc/HC” előtagot hol a gyűjtemény megnevezésének mozaikszava, hol teljes neve követi. Ezen belül a foldereken valamilyen kifejezés jelöli, hogy pontosan milyen levéltári iratanyagot tartalmaznak. A gyűjteményeken belül speciális helyet foglal el a Demmer György által kialakított *Encyclopaedia Hungarica Canadiana* (EHC) egység, melynek részletes bemutatását a későbbiekben tárgyalom.

Ha az egyesületi, szervezeti dobozokat összehasonlítjuk a hagyatékokkal, gyűjteményekkel, látjuk, hogy szerkezetüket következtlenül alakították ki. A Torontói Magyar Ház archívumának ezen egységénél sok esetben csak mozaikszavakkal találkoztunk. A rendezésnél a dobozok sorában így jelent meg az „MKCSBK” elnevezést viselő nagyobb irategyüttes és az „EMA” kisebb dokumentumegyüttes is. Ennél a két említett mozaikszónál az iratanyag vizsgálata során, a dobozok tartalma alapján derült ki, mely egyesületeket jelölik a feliratok. Előbbi helyes feloldása a „Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösség”, míg utóbbi „Egyesült Magyar Alap”. Belső felépítésükben ezek az irategyületek is követik a hagyatékoknál, gyűjteményeknél leírt struktúrát. A dobozokban található következtlenül kialakítás egyik fő oka, hogy számos esetben az egyesületek iratanyagát személyi hagyatékokból átemelt iratokból építették fel, egészítették ki. Az ilyen módon felépített egyesületek belső ügymenete ebből adódóan kisebb szegmensekre oszlott, és ez ma is látható, hiszen időrendjükben, tárgyukban az ügyek nem koherens módon követik egymást. A rendezés során arra is találtunk példát, hogy a proveniencia alapján pontosan meghatározható személyi vagy egyesületi iratanyagot vegyes dobozba helyeztek.

A Torontói Magyar Ház archívum harmadik egységét a tartományok, városok szerint csoportosított iratanyagok alkotják. A dobozok feliratai ezeknél az egységeknél is jelzetként funkcionálnak, és az előző két leírásához hasonlóan „gdc/HC” előtaggal kezdődnek. Az előtag után a dobozokon az iratanyag megnevezése következik, ami ennél az egységnél a tartomány vagy város nevét jelenti. A dobozokon belüli folderek vegyesen tartalmaznak egyesületi és személyi hagyatékokat, ami miatt az iratok eredeti helye, illetve állapota nem rekonstruálható. Ezen egység előzetes feltárásakor arra is akadt precedens, hogy egy tartomány nevével jelölt doboz valós tartalma egy strukturált személyi iratanyag volt. Az iratok dobozon belüli rendjéről az valószínűsíthető, hogy

⁴³ John Miska: *Hungarica Canadiana – Archival Sources. Hungarian Studies*, 21 (2007) 323., Veszely Ferenc: Demmer György és a HCHC. www.magyarokoltok.com (Utolsó megnyitás: 2017.08.29.)

ez az egysége az archívumnak egy majdani kanadai rendezés előkészítéseként szolgált, és területi alapon gyűjtötte össze a beérkező dokumentumokat, hogy később innen a megfelelő tematikai egységbe lehessen besorolni őket.

A rendezettség vizsgálatakor az általunk napi szinten használt szakmai-módszertani keretet, szabályrendszert félre kellett tennünk, és a rendezettség eredőjét egy más elgondolás mentén kellett keresnünk. A beérkezett iratanyagnál elsődlegesen meg kellett találni a tagolódásban használt vezérelveket, melyeket értelemszerűen a gyűjteményt rendező személy, Demmer György alakított ki. A személyi hagyatékok esetében ez nem okozott különösebb problémát, hiszen ott a legtöbb esetben a proveniencia elve érvényesült, tehát az iratok a rendeltetés szerinti helyükön voltak megtalálhatóak.⁴⁴ Kivételt képeztek ez alól a levelek, melyek számtalan esetben a keletkezési helyen, vagyis a levélíró hagyatékában foglaltak helyet, holott azoknak – amennyiben a levelet elküldték – a címzetek anyagában kellett volna maradniuk.

Az első szembetűnő eltérés az egyesületi iratanyagoknál volt megfigyelhető. A gyűjtemény ezen egységében számos példát találunk, ahol személyi hagyatékokból emeltek át dokumentumokat azzal a céllal, hogy egy adott szervezet írott forrásait kiegészítsék. A dokumentumok áthelyezésére a foldereken található megjelölések utaltak, tudniillik azokon a legtöbb esetben jelölték tulajdonosaik monogramját, mely alapján be lehetett azonosítani, hogy korábban melyik személyi hagyatékban helyezkedtek el. Ennél az utólagos rendezésnél két folyamat fedezhető fel. Az első folyamat az elsődleges proveniencia helyreállítását tűzte ki célul, tehát egy-egy egyesület vezetősége, tagja által otthon őrzött egyesületi iratanyag visszahelyezését szerves egységébe. A második, amely az emlékezeti-kontextus vizsgálata szempontjából fontos, individuumok emlékezetéből, dokumentumaiból felépíteni az egyesületek iratanyagát. Ezek a források is természetesen összefüggést mutatnak azzal az egyesülettel, amelynek dokumentumai közé emelték, azonban rendeltetés szerinti helyük a személyi hagyatékokban lenne. Ezen felül több elméleti kérdést is felvetnek, melyek közül elég csak arra gondolni, hogy két személy között folyó összefüggő levelezés egy fontos, értelmezés szempontjából elengedhetetlen pontját ragadták ki csak azért, mert az egy bizonyos egyesülettel kapcsolatban információkat tartalmazott. Emellett feltehető a kérdés: miért hagyták meg egyes hagyatékokban az egyesületi iratokat? A második elv szerint (vagyis a személyi iratanyagokból felépíteni egy egyesület életére vonatkozó irategyűttest) áthelyezett dokumentumok közül sorolhatók a meghívók, az egyesületeket tartalmukban említő levelezések, feljegyzések. Természetesen azért pozitív eleme is ismert ennek a hibás rendezésnek, ami nagy valószínűséggel az iratanyag kinti átrendezésének mozgatórugójaként operált. Mikrotörténeti szinten, alulnézetből, a szervezetek tagjainak iratait egybegyűjtve vizsgálhatók a kanadai egyesületek, ezáltal kevesebb kutatást

⁴⁴ Irattani proveniencia: „Nem eredetet, keletkezést, származást, hanem rendeltetés szerinti hovatartozást jelent. Az iratnak nem a keletkezési, hanem rendeltetés szerinti helyét fejezi ki, határozza meg.” *Ember Győző: A levéltári rendezés általános kérdései, Levéltári Közlemények*, 51–52 (1980–1981). 39. A rendszerezési elvekről részletesen uo. 38–44.

igényelve tárható fel ezen szervezetek belső tagolódása, rajzolódnak ki kisebb csoportjai és e csoportok kollektív tudata.

Megállapítható tehát, hogy az iratanyagok kiragadása eredeti környezetükből a levéltári rendezési elv szempontjából szabálytalanul történt ugyan, de rekonstruálható a szándék: tehát az egyesületek életét fontosabbnak tartották vezérlő elvként kiemelni, hiszen azok nagyobb hatást gyakoroltak az egyes individuumokra, formálták a kinti kanadai közösségeket.⁴⁵

Az emlékezeti-kontextus szempontjából a Torontói Magyar Ház iratanyagának fontosabb részét alkotják a gyűjtemények. A gyűjtemények mesterséges módon, a kanadai iratrendező által lettek kialakítva, és ezáltal minden esetben egy akarat, kívánság manifesztumaiként értelmezendők. Ennek illusztrálására egy gyűjteményt szeretnék kiemelni, amely alapján a tanulmányban levont megállapítások analógiaként alkalmazhatók a további hasonló módon kialakított levéltári egységekre. A beérkezett gyűjtemények közül a Demmer György által összeállított EHC-t, vagyis *Encyclopaedia Hungarica Canadiana*-t fogom elemezni. A huszonhárom dobozból álló irategyűttes összeállításának nagy valószínűséggel az volt a célja, hogy a kinti közösségről egy összefüggő, tudományos kütfőt hozzanak létre. Ennek létrehozása az öndefiníció szempontjából különösen fontos. A diaszpórában élő magyarság az emigráció időpontjától kezdve egy új életet kezdett, és új környezetében olyan emlékezeti pontokat kellett megalkotnia, ami alapján definiálni tudta önmagát, formálni tudta közösségét. Ilyen emlékezeti pontként, illetve emlékezeti helyként határozható meg az EHC gyűjtemény is. A gyűjtemény fizikai valója adja az emlékezeti hely anyagi formáját, melyhez a Pierre Nora-i értelemben párosul a funkcionális és szimbolikus jelentés is. A funkcionális értelmezési keret jelentősége időben és térben eltér egymástól. Kezdetben azért hozták létre az EHC-t és a Torontói Magyar Ház gyűjteményét is, hogy a kanadai közösség emlékeinek örök tárolást biztosítsanak. Ez a funkcionális keret azonban az iratanyag Magyarországra szállításával jelentésében bővült, hiszen itt már olyan kütfőnek minősül a gyűjtemény, mely a legtöbb kutató számára ismeretlen információkat tárol. Az iratanyag szimbolikája különösen fontos, hiszen a magyar történelemben eddig részletesen nem vizsgált csoportok olyan emlékezeti teljesítményét tárolják, amelyek eddig nem voltak elérhetőek, csupán azoknak, akik Kanadában kutatták az archívumot. Ezen a ponton felelni kell arra a kérdésre, hogy ez az irategyűjtemény milyen emlékezeti helyként értelmezhető Magyarországon? A magyar történelem bizonyos szintig taglalja a kanadai diszpórárt, de eddig nem volt rá lehetőség, hogy a kanadai magyarság kollektív emlékezetét megismerjük. Ezek az emlékek, az elmúlt történelmi jelen fragmentumai a Torontói Magyar Ház archívum dokumentumainak feldolgozásával, interpretálásával viszont beleépíthetők a magyar történelembe. Az iratanyag feldolgozásával képet kapunk arról, hogy a kanadai egyesületek, egyes személyek

⁴⁵ Ezekhez a csoportokhoz sorolható többek között a Magyar Királyi Csenedőri Bajtársi Közösség (MKCSBK), A Rákóczi Szövetség (később Alapítvány) és a Torontói Magyar Ház is.

hogyan reflektáltak elmúlt történelmi eseményekre, amelyek a kanadai és hazai kollektív emlékezetben ugyanolyan súllyal szerepelnek, a történelemünk részeként vannak jelen, azonban az azokra adott válaszok eltértek egymástól. Ezeknél az eseményeknél szemléltethető a legjobban, hogy a magyar történelmi múlt is több szálon fut, és ezen a ponton csatlakozik a tanulmány Gyáni Gábor által is kifejtett plurális nemzeti múlt koncepciójához, és veti el az Ernest Renan által kimunkált homogén nemzeti múlt nézetet.⁴⁶ A Torontói Magyar Ház és ezen belül az EHC gyűjtemény – mint emlékezeti hely – kikristályosodása nemzeti múltunk egy másik szálának, amelynek kiigazodási pontjait az ismert történelmi események adják, csak azokra a kint élő személyek és egyesületek más-más módon referáltak.⁴⁷

Az iratanyag rendezése

Az Országos Levéltár munkatársai a rendezésnél a gyűjtemény őrző intézményét, a Torontói Magyar Házat vették fel fondként, amely a Levéltári Nyilvántartó Rendszerben a P 2343-as törzsszámot kapta. A rendszerezésben vertikálisan haladva, a fond alatt a sorozatok kerültek felvételre, melyek a Magyar Ház fő irategységei szerint (személyi hagyatékok, gyűjtemények, egyesületi iratanyagok és a területi alapon rendezett dokumentumok) lettek kialakítva. Ezek a sorozatok segítik a kutatók tájékozódását a Magyar Ház gyűjteményén belül, felvázolják annak gerincét. A rendezésnél a sorozatok alatt alsorozatok lettek kialakítva, melyek a fő egységek szerinti felosztásban tartalmazzák az egyes személyek, vagy egyesületek dokumentumait. Végül az itt felvázolt struktúrába történt a dobozokban lévő iratanyag beillesztése, a középszintű rendezés legalsó szintjének, a tételnek a kialakításával. A tételek

felvételére úgy került sor, hogy a rendezés során elfogadtuk a kanadai középszintű rendszerezést, és a folderekben lévő iratokat egyszerűen áthelyeztük egy savmentes palliumba. Ezután a már rendezett, palliumba zárt dokumentumok savmentes dobozokba helyeztük el, mely folyamat után megkezdődött a Torontói Magyar Ház gyűjteményének mintaállványozása, előkészítettük a végső elhelyezést. A rendezés a nagy iratmennyiség miatt hosszú ideig tart. Előreláthatóan az archívum 2018 első negyedében válik kutathatóvá részletes, középszintű online kutatható jegyzékkel.

Összegzés

A tanulmányban vizsgált kanadai magyar közösség diaszpóráként értelmezhető. A Kanadába emigrálók, és általuk örökítve a most kint élők körében is él az emigrációs eredet mint közösségformáló emlékezet. A közösség kiépítette azt az intézményrendszert, környezetet, amelynek segítségével megtudták őrizni kultúrájukat, nemzeti, etnikai különülését, elkerülhették a befogadó társadalomba történő teljes beolvadást. Emellett a diaszpórá mai napig tartó erős kapcsolatrendszer jellemzi az óhazával, és más emigrációs közösségekkel. Maga a Torontói Magyar Ház gyűjteménye egy olyan értékes forráscsoport, melynek segítségével a jövőben a kutatók fel tudják tárni a kanadai diaszpórában élő magyarság kollektív emlékezetét, illetve később, ebből a forráscsoportból kiindulva megalkotható az említett diaszpóra története. A Mikes Kelemen Program keretében beérkező emigrációs iratanyagok a meglévő makrotörténeti ismereteinket további mikrotörténeti ismeretekkel egészíti ki, mely analógiaként alkalmazható a külvilág felé zárt diaszpórák közösségek belső életének feltárásához, a későbbi diaszpórákutatásokhoz.

⁴⁶ Gyáni Gábor: A magyar „emlékezet helyei” és a traumatikus múlt. *Studia Litteraria*, 1–2 (2012) 43. Vö. *Ernest Renan: Mi a nemzet?* In: *Eszmék a politikában: a nacionalizmus* (Szerk. Bretter Zoltán–Deák Ágnes.) Pécs, 1995. 185.

⁴⁷ Gyáni G.: i. m. : 10.; *Pierre Nora: Emlékezet és történelem* között. *Aetas*, 14 (1999) 3. sz. 142–157.